Probleme de dezvoltare a sectorului agro-alimentar din Republica Moldova

Agricultura este una din forţele motrice care formează imaginea Republicii Moldova, natura şi cultura ţării pe parcursul mai multor secole. În acest mediu s-au format unele practici agricole adaptate specific la condiţiile climaterice, geografice şi economice.

În contextul aspiraţiilor europene ale Republicii Moldova, reformele din sectorul agro-alimentar al ţării trebuie să se conformeze modelelor şi tendinţelor europene ce va permite ajustarea sectorului la cerinţele pieţelor internaţionale, în special la capitolul de securitate şi siguranţă alimentară.

Începând cu anul 2000 economia Republicii Moldova a înregistrat unele tendinţe de sporire economică. Cea mai importantă contribuţie la creşterea economică în perioada anilor 2000 – 2010 aparţine sectorului de servicii. Printre cei mai importanţi factori care au stimulat creşterea economică au fost sporirea importurilor şi a transferurilor băneşti de peste hotare. Agricultura a contribuit cu mai puţin de 9% la PIB, pe când peste 28% din populaţia activă a ţării este încadrată în domeniul agriculturii (Biroul Naţional de Statistică al Republicii Moldova, 2010). Agricultura în Republica Moldova serveşte tradiţional drept o plasă neformală de protecţie, care asigură subzistenţa şi un venit bănesc limitat din vânzările produselor proaspete sau a celor cu un grad redus de prelucrare.

Perioada iniţială de reformare a sectorului agrar, care s-a finalizat spre mijlocul anului 2000 prin restructurarea exploataţiilor agricole şi privatizarea factorilor principali (pământului, fondurilor fixe şi a celor circulante) de producţie, poate fi apreciată ca o etapă de transformări structurale profunde a acestui sector. Cu părere de rău, alături de unele schimbări pozitive (de ex. privatizarea, multitudinea formelor de organizare a procesului de producţie, crearea climatului de concurenţă, de iniţiativă, de întreprinzător etc.) aceste transformări structurale au provocat şi apariţia unor disproporţii inter-ramurale evidente, soldate cu pierderea locurilor de muncă, reducerea investiţiilor, simplificarea excesivă a asolamentelor etc. Drept consecinţă s-

au micşorat brusc volumele de producţie a produselor zootehnice, a legumelor, cartofului, tutunului, culturilor furajere şi altor produse cu valoarea adăugată sporită.

În aspect calitativ esenţa disproporţiilor structurale este bine cunoscută şi pe larg discutată nu numai în cercurile ştiinţifice, dar şi în societatea civilă în întregime. Caracteristicile principale ale acestor probleme sunt:

- Ponderea înaltă a exploataţiilor agricole de subzistenţă;
- Productivitatea scăzută a muncii şi respectiv costuri înalte de producţie,
- Asortimentul redus şi calitatea insuficientă a producţiei agricole,
- Utilizarea preponderent a tehnologiilor învechite de producţie agricolă;
- Lipsa infrastructurii de piaţă, dar şi a abilităţilor de marketing
- Suportul insuficient din partea asociaţiilor profesionale, organelor de administrare publică locală, dar şi a instituţiilor ştiinţifice şi a celor de consultanţă în spaţiul rural.

O mare parte din aceste caracteristici specifice, au la bază unele disproporţii structurale, evaluarea cărora cere implicarea indicatorilor cantitativi. Luând în consideraţie faptul că factorul de bază în activitatea agricolă îl constituie terenurile agricole prezintă interes analiza fondului funciar a exploataţiilor agricole.

În perioada analizată numărul total al exploataţiilor agricole din Republica Moldova a înregistrat o tendinţă de consolidare a terenurilor agricole, în principal prin reducerea numărului gospodăriilor ţărăneşti cu suprafeţele mai mici de 1 ha, dar şi a numărului de cooperative agricole (tabel 1)

Esenţa modificărilor din ultimii ani a structurii de producţie din gospodăriile agricole corporative constă în abandonarea de către acestea a producerii laptelui şi cărnii. Concomitent, au fost excluse din asolamentele acestor exploataţii agricole culturile furajere şi o parte din culturile tehnice, inclusiv tutunul, parţial şi sfeclă de zahăr, dar şi legumele, cartoful, culturile etero-oleaginoase, plantele medicinale etc.

Drept consecinţă a modificărilor în structura suprafeţelor cultivate, are loc micşorarea permanentă atât a locurilor de muncă, cît şi a numărului persoanelor ocupate.

Tabel 1. Dinamica principalelor forme organizatorico-juridice în agricultură

Deţinători de terenuri agricole	2006	2007	2008	2009	2009/2006, %
Cooperative agricole	239	259	283	233	97,5
Societăţi pe acţiuni	116	109	108	170	146,6
Societăţi cu răspundere limitată	1342	1344	1513	2038	151,9
Gospodării ţărăneşti (GŢ), *inclusiv:*	390380	386208	380935	399842	102,4
GŢ cu suprafaţa mai mare de 100 ha	186	209	203	7276	39 de ori
GŢ cu suprafaţa de la 50 până la 100 ha	105	113	143	524	499,0
GŢ cu suprafaţa de la 10 până la 50 ha	746	904	1126	1794	240,5
GŢ cu suprafaţa de la 5 până la 10 ha	3307	4156	4320	3958	119,7
GŢ cu suprafaţa de la 1 până la 5 ha	239494	216110	223526	240824	100,6
GŢ cu suprafaţa de până la 1 ha	146542	164716	151617	145466	99,3

Fiind un producător de bază a producţiei agricole comerciale, sectorul corporativ din agricultură, în mod sistematic şi cu ritmuri destul de ridicate se transformă întru-n sector: a) extrem de specializat, excesiv de simplificat, lipsit de legături dintre sectoarele de fitotehnie şi zootehnie, grupe de culturi fitotehnice, factori de producţie etc., b) cu minimum de muncă manuală, cu nivelul înalt de mecanizare, care utilizează pe scara largă – erbicidele, soiurile de seminţe înalt productive (de obicei din import) şi tehnologii moderne, c) care din cauza managementului neadecvat preponderent generează pierderi.

Industria alimentară din Republica Moldova încă şi-a păstrat importanţa. Astfel, industria de prelucrare alimentară şi cea a băuturilor contribuie cu aproximativ 33% din producţia totală a industriei pentru anul 2009. În prezent, în acest sector activează câteva sute de întreprinderi şi unităţi specializate. Cele mai importante companii sunt concentrate în domeniile de producere a vinurilor, de producere şi prelucrare a fructelor şi legumelor, de producere şi prelucrare a produselor din carne, a produselor de panificaţie şi morărit, şi a produselor lactate.

Producţia vinului şi a băuturilor alcoolice distilate. Vinul şi băuturile alcoolice distilate reprezintă cea mai mare porţiune a producţiei produselor

alimentare din Moldova, dar şi o parte considerabilă a întregului volum al producţiei industriale. Moldova are 132 de întreprinderi ce se ocupă cu producerea şi îmbutelierea vinului. În plus, mai există 7 întreprinderi de bază producătoare de distilate, de maturaţie şi îmbuteliere a băuturilor alcoolice tari. Aproape 70 000 de persoane fizice, majoritatea proprietari a unor gospodării agricole mici, se ocupă cu creşterea viţei de vie. Peste 6000 de lucrători sunt încadraţi în producerea vinului şi a băuturilor alcoolice distilate - aproape de două ori mai puţin decât în anul 2006 (tabel 2).

Tabelul 2. Numărul total de întreprinderi şi numărul mediu anual al personalului angajat în domeniul industriei alimentare, 2006 - 2009

	2006	2007	2008	2009
Producerea vinului				
Numărul de întreprinderi	166	159	136	132
Angajaţi, mii de persoane	10,5	7,8	7,4	6,2
Fabricarea produselor de morărit				
Numărul de întreprinderi	326	320	295	301
Angajaţi, mii de persoane	1,6	1,4	1,3	1,2
Fabricarea produselor de panificaţie				
Numărul de întreprinderi	296	297	285	306
Angajaţi, mii de persoane	6,8	6,9	7,1	6,9
Prelucrarea fructelor şi legumelor				
Numărul de întreprinderi	113	101	94	105
Angajaţi, mii de persoane	5,0	4,5	4,3	3,1
Industria de prelucrare a cărnii				
Numărul de întreprinderi	179	177	182	189
Angajaţi, mii de persoane	2,5	2,9	3,0	3,0
Industria produselor lactate				
Numărul de întreprinderi	54	47	47	51
Angajaţi, mii de persoane	2,9	2,9	2,7	2,4

Sursa: Biroul Naţional de Statistică al Republicii Moldova, 2010

Produsele de panificaţie şi morărit. În ţară activează 301 mori şi 306 brutării. Acestea angajează 1,2 mii şi respectiv 6,9 mii de persoane. În prezent, în cadrul sub-sectorului morilor şi brutăriilor poate fi observată o concentraţie de producători, grupaţi în jurul fabricilor mari de pâine care deţin aproximativ 65% din segmentul pieţei, pe de o parte, şi în jurul grupului de brutării mici şi mijlocii care deţin aproximativ 35% din segmentul pieţei, pe de altă parte. Drept lideri din acest sub-sector putem menţiona fabrica de pâine Franzeluţa S.A., situată în Chişinău, fabrica

de pâine din Bălţi – situată în regiunea de Nord a ţării, şi fabrica de pâine CahulPan S.A., de la Sud.

Prelucrarea fructelor şi legumelor. Prelucrătorii de fructe şi legume sunt divizaţi în două grupuri mari: primul cuprinde un număr mic de firme mari, concentrate pe pieţele de export şi care produc aproximativ 80% din volumul total din acest sub-sector; şi aproape o sută de fabrici mici şi mijlocii de conserve, care deservesc în special piaţa internă. Împreună, aceste firme prelucrează de la 150 000 până la 200 000 tone de materie primă, în special mere şi prune. Produsele de bază sunt sucul concentrat de mere, pasta de fructe şi de tomate, fructe şi legume conservate. Oricum, potenţialul industriei de prelucrare a fructelor şi legumelor este folosit numai la circa o treime din capacitatea sa maximă.

Prelucrarea cărnii. Industria de prelucrare a cărnii din Moldova este foarte bine consolidată, cu toate că datele statistice oficiale indică că în anul 2009 existau 189 întreprinderi de prelucrare a cărnii şi unităţi de producţie a cărnii. Astfel de întreprinderi precum „Carmez" în Chişinău şi „Basarabia Nord" în Bălţi domină pieţele interne şi de export. Un număr nu prea mare de producători mici şi mijlocii furnizează salam şi mezeluri supermarketelor, pe când ceilalţi producători livrează produsele sale reţelei de magazine mici din oraşe şi sate.

Producţia industriei de prelucrare a cărnii se exportă preponderent în statele CSI, deoarece Moldova nu s-a calificat pentru statutul necesar exportului produselor din carne în statele UE.

Producţia de lactate. Industria produselor lactate se bazează în primul rând pe furnizarea laptelui brut de la producătorii mici prin intermediul punctelor de colectare deţinute de companii şi de la cooperativele de colectare a laptelui finanţate de companiile producătoare de lactate, sau prin intermediul programelor de donatori. În timp ce volumul întreg de aprovizionare cu lapte este adecvat, iar productivitatea animalelor este într-o creştere uşoară, calitatea laptelui livrat industriei de prelucrare a cunoscut doar îmbunătăţiri marginale.

Investiţiile străine în acest sector se menţin relativ stabil în ultimii ani, datorită strategiei de substituire a importurilor, dar aceşti investitori încep a pune la îndoială viabilitatea dependenţei sectorului de producţia internă de lapte.

Producătorii industriali furnizează produsele lactate care necesită consum rapid (laptele pasteurizat) şi puţin spaţiu pentru păstrare (smântâna, iaurtul, brânza dulce, caşcavalul moale). Cu toate acestea, majoritatea populaţiei este asigurată cu lactate, produse la scară mică în condiţii de casă în zonele rurale pentru consum local. Astfel, rata de utilizare a capacităţilor fabricilor mari existente este foarte mică.

Mai mult ca atât, întreprinzătorii din industria alimentară, specializaţi în produsele lactate, la moment nu sunt în stare să asigure că exporturile potenţiale către statele UE corespund cerinţelor relevante ale UE.

Valoarea adăugată la materia primă agricolă est foarte scăzută, producţia agricolă din Moldova şi exportul fiind specializate mai mult în materie primă şi produse agro-alimentare semi-prelucrate. Astfel, în raport cu fiecare leu al producţiei agricole primare, au fost produse numai 0,7 lei de producţie a industriei alimentare în anul 2009, ceea ce poate fi comparat cu nivelul anilor ’90 (figura 1).

Acest raport este în scădere permanentă în ultimii ani, ceea ce înseamnă stagnarea întreprinderilor mari din industria alimentară. În acelaşi timp, în diferite zone rurale, predominant în suburbii, a apărut un număr impresionant de întreprinzători mici şi mijlocii cu activităţi în industria alimentară ce se ocupă cu o gamă largă de produse alimentare, începând cu carnea, peştele, şi prelucrarea produselor lactate şi finisând cu păstrarea şi prelucrarea în refrigeratoare a fructelor şi legumelor.

Structura exporturilor este dominată de câteva grupe pe produse ceea ce prefigurează o structură destul de primitivă a exporturilor agro-alimentare în care predomină producţia vinicolă şi materia primă de origine vegetală cum ar fi nucile, cerealele şi seminţe oleaginoase. Exporturile agro-alimentare ale Republicii Moldova au fost puternic marcate de reducerea semnificativă a livrărilor către Rusia în anii 2001-2008.

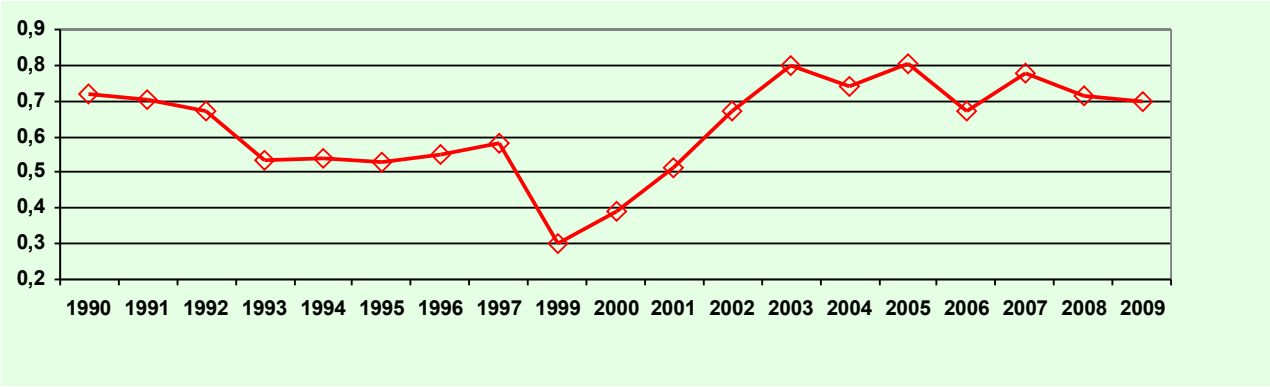

Figura 1. Raportul dintre producţia industriei agro-alimentare şi producţia agricolă totală, 1990-2009, preţuri curente, milioane lei

Analiza exporturilor şi importurilor agro-alimentare demonstrează că în ultimii ani are loc o reducere constantă a importanţei produselor agro-alimentare în exporturile orientate către ţările din spaţiul CSI, cota exporturilor agro-alimentare în ţările CSI fiind în scădere de la circa 77% în anul 2001 la circa 54% din total exporturi agro-alimentare în anul 2009. Concomitent se observă o creştere rapidă a importurilor agro-alimentare din ţările CSI, astfel cota importurilor agro-alimentare din ţările CSI a crescut de la circa 19 la sută în anul 2001 la circa 49% din total importuri agro-alimentare în anul 2009. Acest fapt denotă o tendinţă de schimbare a poziţiei Republicii Moldova din exportator de produse agro-alimentare pe piaţa CSI în importator de produse agro-alimentare de pe această piaţă.

În raport cu ţările UE se observă o creştere a exporturilor agro-alimentare de la circa 17% în anul 2001 la circa 33 la sută din total exporturi agro-alimentare în anul 2009. De menţionat saltul exporturilor agro-alimentare către UE în perioada 2005-2006, fapt ce se explică prin oferirea Republicii Moldova a preferinţelor comerciale GSP+ în ianuarie 2006, ceea permis un acces mai avantajos a bunurilor din Republica Moldova pe această piaţă.

În acelaşi timp ponderea importurilor agro-alimentare din ţările UE are o tendinţă de scădere de la circa 49 la sută în 2001 la circa 30% din total importuri agro-alimentare în anul 2009.

Din analiza comerţului extern cu produse agro-alimentar reiese, că Republica Moldova practic în toată perioada de reformare s-a manifestat ca un stat – exportator

net al produselor agro-alimentare. Totodată începând cu anul 2007 ţara a devenit un importator net de produse agro-alimentare.

Sumarul problemelor

- Importanţa sectorului agricol în Republica Moldova este destul de mare în pofida faptului ca contribuţia acestui sector în PIB nu a depăşit 9 % în anul 2009. Din datele Biroului Naţional de Statistică al Republicii Moldova rezultă că, în prezent în agricultură sunt angajaţi circa o treime din populaţia aptă de muncă, ceea ce este caracteristic pentru ţările cu o dezvoltare regională insuficientă, respectiv când în marea majoritatea zonelor rurale predomină munca agricolă neproductivă şi prost plătită.
- Agricultura este sectorul economiei naţionale cel mai expus şi vulnerabil faţă de riscurile naturale şi schimbările climatice. Factorul principal ce determină mărimea, calitatea şi stabilitatea producţiei agricole în Republica Moldova sunt condiţiile agro-climaterice ale teritoriului, în special lipsa sau surplusul de umezeală, condiţionată în mare măsură de schimbările actuale ale climei.
- Cantitatea de îngrăşăminte minerale şi organice utilizate în agricultura Republicii Moldova este de zeci de ori mai mică decât în ţările dezvoltate. Acest fapt, are ca urmare un bilanţ profund negativ al humusului în degradarea şi micşorarea fertilităţii a solurilor.
- În cadrul sectorului zootehnic predomină producţia de scară mică în gospodăriile particulare, unde se practică, de obicei, tehnologii extensive de producere, fapt ce a cauzat reducerea productivităţii acestui sector şi intensificarea poluării localităţilor rurale.
- Investiţiile de capital fix în agricultură au fost de circa 909 milioane lei în anul 2009, iar în industria alimentară şi a băuturilor de circa 522 milioane lei. Ponderea investiţiilor străine directe în agricultură a fost doar de circa 1,5% din total volumul de investiţii în agricultură în anul 2009, fapt ce confirmă indirect competitivitatea redusă a acestui sector al economiei naţionale.

Propuneri şi recomandări

- **Promovarea investiţiilor în valoarea adăugată.** Furnizorii de materie primă sunt mai sensibili faţă de fluctuaţiile preţurilor decât furnizorii de produse finale sau semifabricate. Investiţiile în mijloacele corespunzătoare de procesare, stocare şi marketing sunt necesare pentru a reţine veniturile în cadrul lanţului de producere şi pentru reducerea fluctuaţiei acestor venituri.
- **Promovarea diversificării la nivel de exploataţie agricolă,** astfel ca riscurile să fie distribuite între un număr mai mare de agenţi economici. Pericolul specializării în Republica Moldova a fost demonstrat prin criza strugurilor din anul 2008, precum şi de embargoul impus de Rusia in privinţa vinurilor moldoveneşti.
- **Investiţiile publice în stocuri de rezervă** sunt, în principiu, un mod eficient de reducere a fluctuaţiilor sezoniere de preţuri. Rezervele de stat de cereale, destul de modeste, au permis stabilizarea preţurilor în anul 2008 în timpul fluctuaţiei preţurilor cauzate de criza produselor agricole pe pieţele internaţionale.
- **Suportul exploataţiilor agricole mici în organizarea lor în grupuri, asociaţii şi uniuni** poate oferi posibilităţi importante pentru reducerea costurilor legate de penetrarea unor pieţe noi şi de prevenirea excluderii acestora de pe pieţele agro-alimentare.
- **Programele de instruire profesională şi antreprenorială** a tinerilor agricultori este necesară pentru stimularea lansării unor afaceri noi, dezvoltarea inovărilor şi transferului tehnologic în agricultură.
- **Investiţiile în infrastructura de scară mică**, inclusiv de conservare a solului şi bazinelor acvatice precum şi a zonelor umede poate reduce riscul evenimentelor dezastruoase (alunecări de teren , inundaţii, etc.), dar şi a proceselor cronice cum ar fi eroziunea solului, scăderea nivelului apelor freatice etc.

Dr. Victor Moroz, Anatol Ignat
Institutul de Economie, Finante si Statistica